

UTOPIJA, APATIJA, MIOPIJA?

(Vladimir Tasić: *Udaranje televizora: kolebanje postkulture, Adresa, Novi Sad, 2009*)

Nastavljajući niti iz *Njuškača jabuka* (2005), Tasićeви najnoviji eseji bave se našim postkulturnim svetom, nastalim posle kraja utopija, koji je obeležen iščezavanjem osećanja da bi budućnost kulturnim, materijalnim i socijalnim dostignućima mogla da prevaziđe sadašnjost. *Udaranje televizora* sadrži pet eseja, a svaki od njih, izuzev poslednjeg, tematizuje po jednu značajnu knjigu: u prvom je reč o Pinčonovom romanu *Protiv dana* (*Against the Day*, 2006); u drugom se kritički sagledava esej Harija Frankforta „O baljezganju“ („On Bullshit“, 1985; kod nas 2006. preveden kao „O proseravanju“); u trećem se analizira Albarharijev roman *Snežni čovek* (1995); u četvrtom su u središtu pažnje argumenti iz neopravdano zanemarene studije *U teoriji* (*In Theory: Classes, Nations, Literatures*, 1992) Ajdaza Ahmada, marksističkog teoretičara iz Indije i pesnika koji piše na urduu; peti esej je izuzetak jer su u središtu pažnje tzv. „teorija haosa“ i njene upotrebe u propagandne i političke svrhe (mada je i ovde, naravno, reč o knjigama koje su doprinele stvaranju i širenju mita o haosu). Potrebno je, međutim, odmah upozoriti: čitalac ne treba da očekuje nikakve uobičajene analize pomenutih knjiga – one su tek dobro odabrane polazne tačke za mnogo šire argumente i uvide vezane za važna pitanja savremenosti ukleštene između izazova medija, popularne kulture i intelektualnog šarlatanstva koje ide na ruku neoliberalnim dogmama koje nas sve skuplje koštaju.

Prvi esej „Orvel i Pinčon protiv Bazuka Džoa“ jeste, na prvi pogled, interpretacija romana *Protiv dana*, koji ima preko hiljadu stranica i oko stotinu imenovanih junaka, među kojima se petnaestak mogu smatrati glavnima (u najboljoj tradiciji „romana bez junaka“). Bitna tema romana, tema izvedena na osnovu susreta romana i književnog i kulturnog konteksta, odnosi se na politiku žanra, i to je ono o čemu Tasić želi da govori. Tajni zadatak Pinčonovih junaka je da u samim temeljima podriju sistem žanrovskih predstava. Književnost je poslednjih decenija u istom polju u kojem su strip, karikature i najšire predstave koje javnost konzumira, ali načini njihove upotrebe povlače za sobom hijerarhije: leteći tanjiri ne ateriraju u Lajkovcu, družina Pere Kvržice ne putuje u središte zemlje, a Mitar Milošević je dobio na kredibilitetu potpisavši se pseudonimom „Frederik Ešton“. Esejistu pre svega zanima veza između Orvelovog ogleada „Nedeljnici za dečake“ (1940) i Pinčonovog romana. Poznati britanski autor je rekao bezmalo sve o politici žanra koja, naravno, nastoji da se izda za nešto sasvim drugo: „Najgore knjige su najvažnije, jer se obično čitaju u najranijem životnom dobu. (...) U njih se upumpava uverenje da nema ničeg lošeg u *laissez-faire* kapitalizmu, da su stranci nebitni komedijanti i da je Britansko carstvo neka vrsta dobrotvorne organizacije koja će večito trajati. Kada se uzme u obzir ko je vlasnik (nedeljnika za dečake), teško je poverovati da u tome nema nikakve namere“. Popularne fikcije su, mada često doživljene kao prirodne, naravno, tvorevine pisane sa određenim

ciljevima ili makar iz određenih ideoloških pobuda. Zabrinjavajuće je, međutim, što jednostavnost ovog zaključka ne suspenduje uticaj „zabavnih“ žanrova. Naprotiv, u poslednjih deceniju ili dve oni su zavladaali tržištem vizuelnih medija, ali i knjige. Dok u Sjedinjenim Državama lekarska struka prolazi kroz neviđenu krizu, svet se zabavlja televizijskom heroizacijom pomenutih zanimanja. Ko bi poverovao lekaru iz SAD koji se žali na svoj položaj, kad čitava medijska mašinerija od njega pravi junaka našeg doba? Oštrica je, naravno, politička. Kada se najviše zabavljamo, najviše smo izmanipulisani u ovom svetu u kojem, kako kaže Kundera, vlada osmeh bez humora.

Osnovno pitanje pred kojim se nalazi kritička teorija odavno glasi: da li masovna kultura ima subverzivni potencijal? Roman *Protiv dana* nudi, prema Tasiću, sledeći odgovor: „Ironijska svest preporučuje se kao neka vrsta 'zdravog populizma', kao narodni lek za književnu snobovštinu“. Pa ipak, ukazuje autor, upravo „zdrav populizam“ često funkcioniše kao oblik elitizma, jer nagomilane informacije u, recimo, Pinčonovom romanu, plod su slobodnog vremena da se priušti perverzno zadovoljstvo istraživanja popkulturnih iluzija za koju prosečan pojedinac nema realne mogućnosti. „Pravo na lenjost“, za koje se zalagao još Marksov zet Pol Lafarg u jednom pamfletu iz 1883. godine, nije zajamčeno, osim, možda, piscima, i to samo odabranim. Stoga i sam Pinčon u Tasićevoj interpretaciji ostaje krajnje ambivalentna pojava: s jedne strane, on je ironijski kritičar popkulturnih mitova; s druge strane, reklo bi se da on širi rđav mit o nepodnošljivoj lakoći potrošnje istih tih mitova (koji, naravno, nisu besplatni, već ih proizvodi dobro strukturisana medijska industrija). Ne znamo gde živi i ko je uistinu Pinčon; Tasić tome dodaje: „Sa Pinčonom se nikad ne zna“.

Drugi esej u knjizi pod naslovom „Filozofija u kenjoaru“ bavi se još jednom savremenom neobičnošću: u pitanju je filozofski esej od dvadesetak strana „O baljezganju“ prinstonskog profesora Harija Frankfurta koji je potkraj dvadesetog veka doživeo ogromnu popularnost i bio recenziran u mnogim magazinima i dnevnim listovima, a pominjan je i na globalnim informativnim televizijskim stanicama kao što su BBC i CNN. Knjiga je pisana u tradiciji filozofije običnog jezika čiji je glavni cilj borba protiv jezičkih zabluda, što otkriva uvodna rečenica tipična za ovakav pristup: „Jedno od najupadljivijih svojstava naše kulture je to što obiluje baljezganjem. To svako zna. Svi dajemo svoj doprinos. Ali ovu situaciju uzimamo zdravo za gotovo. (...) Stoga nemamo jasnu predstavu šta je baljezganje, zašto ga toliko ima, i kakva je njegova funkcija. Nedostaje nam svesno razumevanje značaja baljezganja. Drugim rečima, nemamo teoriju“. Frankfort svoju analizu započinje od eseja Maksa Bleka *Rasprostranjenost palamuđenja (The Prevalence of Humbug and Other Essays, 1983)*. Palamuđenje je blisko laganju, ali nije laganje; namera palamuda nije primarno usmerena na laganje, već na ostavljanje utiska. Funkcija baljezganja je, međutim, mnogo ozbiljnija: „Stvoriti situaciju u kojoj je moguće reći bilo šta o bilo čemu, na bilo koji način, bez ikakvih posledica po seratore“. Ovo je ključno, jer je to preovlađujući kontekst u koji se danas upušta svako ko želi javno da govori. Reč je o neprijatnoj situaciji u kojoj se svaka tvrdnja može protumačiti kao baljezganje: svaki stav ima jednaku istinitosnu vrednost, odnosno nijedan stav nema nikakvu istinitosnu vrednost. Umesto da pojedine stavove podvrgavamo intersubjektivnim kriterijumima vrednosti, mi se bavimo procenama uverljivosti i iskrenosti nečijih uverenja, što vodi ka relativizaciji stavova (tako smo, recimo, funkcionisali u slučaju „svinjskog“ gripa). Kako pokazuje Tasić, to je zaključak čiji su domašaji mnogo dalekosežniji nego što su bile prvobitne namere američkog filozofa.

Esej „Snežni čovek i paralaksa“ bavi se kartografijom, privlačnim motivom za umetnost postmodernog doba, a Albaharijev roman se, uprkos dominantnim interpretacijama, posmatra kao tekst koji ima ambivalentan odnos prema postmodernizmu. Priroda tog odnosa otkriva se u dve ravni jer, kako je u eseju pokazano, neko ko doista brine o etici nikada ne može da bude postmodernista, ali može da piše postmodernu literaturu, jer reči su, u odnosu na delovanje, nešto drugo. Ova teza je podrobnije razrađena u ogledu „Alegorija kolebljivog fundamentaliste“ koji udara u same temelje dominantne interkulturalne hermeneutike nastale pod uticajem postkolonijalne teorije i u neku ruku predstavlja opširan komentar na poznati Kišov stav da će naša književnost za Zapad biti uvek zanimljiva samo kao egzotika. Esej započinje opisom uobičajenog prizora iz jedne severnoameričke korporacijske knjižare (ni naše se doduše ne razlikuju mnogo) u kojoj su na istaknutom mestu bestseleri Haleda Hoseinija, memoari Azar Nafisi *Čitanje Lolite u Teheranu*, roman *Kolebljivi fundamentalista* Mosina Hamida, pisca pakistanskog porekla. Iako bi neko to možda mogao da pomisli, ovde nije reč o prevodima, već o delima autora koji pišu na engleskom i žive u Engleskoj ili Sjedinjenim Državama. Ipak, jasno je da se na neki način, ne samo tematikom knjiga, potencira njihovo poreklo, odnosno ideja da su predstavnici nečega. Ogromna je popularnost pisaca poput Đampe Lahiri (kod nas su prevedeni romani *Imenjaci* i *Nova zemlja* i zbirka priča *Tumač bolesti*), dobitnice Pulicerove nagrade, koja uprkos naglašenom etnicitetu i odgovarajućoj književnoj tematici (bengalsko poreklo, rođena u Londonu), piše na engleskom i predstavlja proizvod elitnog Bernard koledža i bostonske škole pisanja. Ona je produkt metropole kao i kanadski pisac kenjijsko-indijskog porekla M. S. Vasandži, dobitnik nagrade Komonvelta i dvostruki dobitnik Gilera, koji je pohađao MIT i doktorirao nuklearnu fiziku. Ovi pisci, kao i mnogi drugi koji danas uživaju popularnost na Zapadu, pišu na engleskom i tematski se vezuju za zemlju porekla ili iskustvo emigracije. Oni pripadaju novoj književno-kritičkoj kategoriji unutar anglofonih književnosti: etno-literaturi (etno-lit), koja pruža ugodnu iluziju o sopstvenoj otvorenosti prema drugim kulturama, naročito prema onima koje moć posmatra kao „odmetničke države“. U pitanju je, dakle, pažnje vredan komercijalni poduhvat, povezan s političkim i propagandnim interesima. Tasić posebnu pažnju obraća na Hamidov roman *Kolebljivi fundamentalista* koji je prisutan u svim knjižarama, a hvalospevi su, mada roman ima ozbiljne mane i u kompoziciji i u „ideologiji“, objavljeni u vodećim časopisima i novinama.

Zahvaljujući medijskom posredovanju (npr. Opra Vinfri) roman se, kao žanr, vratio u devetnaesti vek, kada je „nedostatak“ fikcije kao izmišljene priče nadoknađivan poverenjem u autorsku instancu. Danas ako pišete, na primer, o samoubistvu poželjno je da na rezimeu imate dva ili tri pokušaja. Očigledna rđava posledica svega je, na primer, činjenica da je etno-lit gotovo sasvim potisnuo prevodnu književnost na navodno multikulturalnom tržištu Severne Amerike. Tržište iz strukturalnih razloga proizvodi neku vrstu pripitomljenog egzotizma – od egzotičnog drugog se sad traži da sam sebe predstavlja, ali na jeziku imperije, nakon završenih najviših škola u toj istoj imperiji. Takvo egzotično treba da bude, kako beleži Ravi Haž, kanadski pisac libanskog porekla, „modifikovano – ne previše autentično, ne previše začinjeno, ne previše aromatično, taman toliko da podseti na fantazije o drugim mestima“. Ukratko, svoje korene fetišizuju ljudi bez korena, odnosno, tačnije, ljudi koji su u velikoj meri ukorenjeni u imperijalnoj kulturi. Pri tom, akademski autoritet utemeljuje i – obrazujući urednike, kritičare, menadžere, čitaoce – reprodukuje tržišno poželjnu iluziju

autentičnosti: elitno obrazovan emigrantski autor (najčešće nosilac neke prestižne stipendije) koji piše ne engleskom idealan je predstavnik etničke Stvari. Najbolji odgovor na pitanje zašto je to tako daje, kako otkriva Tasić, Ajđaz Ahamad u obimnoj knjizi *U teoriji*. Upravo je teorija, kako je dalje podrobno pokazano, prevodnu literaturu proglasila sekundarnom i proizvela surogat koji Tasić naziva etno-lit. Ahmad raskrinkava gestove učitanja jedinstvene svesti heterogenim grupama i pojedincima. On, kritikujući pre svega Edvarda Saida i Fredrika Džejmsona, demontira pojam trećesvetske literature i pokazuje da tako nešto ne može biti koherentan objekt bilo kakvog teorijskog znanja, ali jeste valjan objekt za izdavačke korporacije, političke interese kolonijalne metropole, pa čak i za konzervativne teoretičare protiv kojih se navodno bori. Rezultat su, kao što pokazuje primer *Kolebljivog fundamentaliste*, kobna uopštavanja koja izneveravaju kulturnu raznolikost jednako kao klasični primeri iz XIX veka koje navodi Said, samo sa drugačijim predznakom. Tasić pokazuje da medijski uspeh u metropoli zapravo najčešće znači da je zadovoljen njen bizarni ukus za strano koje zapravo i nije strano, jer se zaboravlja da se jezik i kultura međusobno podupiru. Literarna cena je visoka, jer autori koji ambiciozno i odvažno pišu na svojim jezicima danas gotovo nikako ne mogu da postanu deo mašine koja definiše uspeh.

Završni esej „Politika haosa“ povest je o još jednom savremenom porazu: o porazu nauke. Ovaj esej u izvesnom smislu spaja rezultate prethodnih i bavi se popularnom teorijom haosa koja je, uz (zlo)upotrebe aure naučnog mišljenja, postala, premda u osnovi besmislena i kvazi-teološka, vladajuća „teorija“ koja podupire ideologiju slobodnog tržišta.

Tasić piše eseje kakvi se kod nas uglavnom ne pišu. Nažalost, često se i ne pišu upravo zato što smo, najčešće kada to najmanje mislimo, kolonizovani. Kod nas je, među intelektualcima, često prisutna teza da su izuzeti iz procesa koje žele da opišu, odnosno da znaju gde je arhimedovska tačka za tumačenje ovog sveta; pri tom ne shvataju da upravo na taj način reprodukuju ignoranciju i „belu mitologiju“ karakterističnu za imperijalni pogled. Nasuprot tome, Tasić je svestan da je uronjen u svet koji ga okružuje i o kojem piše, i iz materijalnosti kaljuge pokušava da misli nešto drugačije. Teško je danas reći na šta imamo pravo, ali je jasno da nemamo pravo na naivnost. *Udaranje televizora* je rendgenski snimak različitih podudarnosti između „teorije“ (mišljenja, nauke) i ideologija tržišta koje se predstavljaju kao prirodne. Istovremeno knjiga je jasan pokazatelj iscrpljenosti političkog mišljenja koje zaostaje za korporacijskim zahvatima. Isto tako, ona pokazuje kako se renesansa kulturnog identiteta događa u kontekstu njegovog stvarnog pada. Slično se može reći i za nauku i mišljenje, tako da je u pitanju stvarnost od koje podilaze žmarci, samo što „udaranje u televizor“ neće popraviti sliku u vreme kad je masovna kultura bezmalo jedino što postoji. Vredi li onda da poslušamo Tasićev predlog: „Otpor je upravo ono što teorijski ogranak hegemonije predstavlja kao uzaludnu besmislicu: emancipovano pisanje, ambiciozno i odvažno pisanje, čitanje i kritikovanje, učenje od najboljih i stvaranje 'hibridne' književnosti u najboljem smislu reči, ali koja je realizovana u svom jeziku, živi u tom jeziku, i ne baca zavidni pogled na medijski uspeh u metropoli“. Kao što je zapisao Karl Manhajm: „Sa napuštanjem utopije čovek bi izgubio volju da oblikuje istoriju, a time i mogućnost da je razume“. Priručnik za kulturni život posle utopije poziva na povratak stvarnosti, ali zahtevnoj stvarnosti lokalnog i jezičkog koja bi bila kreativna i koja se ne bi oslanjala na stare forme koje su samo nesvesno kolonizovanog subjekta; uostalom, da su takve strategije bile valjano rešenje ne bismo ni dospeli u krizu u kojoj se nalazimo.